

Az orosz-ukrán háború egy izraeli történész szemével

Yehuda Bauer

Az ukrán válságnak erősen vitatott történelmi háttere van. Nincs egyetértés abban, hogy mikor alapították Kijevet, de a kilencedik században a varégek (vikíngék) szereztek hatalmat a terület felett, és a Rus kifejezés is skandináv eredetű lehet. Az orosz nacionalista történészek vitatják ezt az elképzelést, és ragaszkodnak ahhoz, hogy szláv törzsek uralták a területet, és esetleg erődöt építettek ott.

Később mongol és tatár törzsek uralták a területet, és 1240-re a Mongol Birodalom, Dzsingisz kán lovasságával az élen, nemcsak a mai Ukrajna területét, hanem az északra fekvő erdős területeket is meghódította. Moszkva 1238-ban elesett. Ekkor és később tatár közösségek alakultak ki, amelyek közül néhány még ma is létezik Északnyugat-Belorussziában és Litvániában.

Ahogy Moszkva végül kikerült a tatár-mongol igából, szláv csoportok és egyének, akik közül sokan fellázadtak a moszkvai feudális urak ellen, a délre fekvő síkságokon telepedtek le, és kozák közösségeket alapítottak. Velük együtt szláv nyelvű parasztok is létrehozták gazdaságaikat és településeiket. 1569 előtt és különösen 1569 után az egyesült lengyel-litván királyság olyan feudális társadalmat irányított, amelyben lengyel földesurak uralkodtak a parasztok felett, akik a szolgálatukban dolgoztak. A zsidók a községekben és falvakban telepedtek le, és a parasztok adójának beszedőiként szolgálták az urakat, miközben a parasztokat ők is kizsákmányolták. Az ukrán etnikai-nemzeti tudat a lengyel urak elleni lázadással alakult ki, míg a zsidókat, mint a parasztságot elnyomó közvetítőket támadták.

Sok zsidót lemészároltak az 1648-49-es Hmelnickij-felkelés során, amely zsidó tömegek menekülését indította el nyugat felé. A moszkovita cárok elkeseredett csatákat vívtak a lengyelek ellen. Ukrajnában megörökölték a lengyel kizsákmányolási rendszert, és a parasztságot immár az orosz arisztokrácia tartotta hűbérben és rabszolgaságban. A szláv nyelvjárások többé-kevésbé önálló ukrán nyelvvé olvadtak össze, amely szorosán kapcsolódik az orosz nyelvhez, de különbözik tőle. A XVIII. század végére kezdett kialakulni a modern ukrán irodalom. Az észak-ukrajnai területeken – Polesia, amelynek központi földrajzi eleme a Pripjaty folyó – mind a mai napig olyan emberek élnek, akik az első világháború előtt és után arra a kérdésre, hogy lengyelek, ukránok, fehéroroszkok vagy oroszok, azt válaszolták, hogy „helyi emberek”.

A szovjet időszakban Ukrajna a szovjet köztársaságok egyike volt, amelyet természetesen Moszkva irányított. Az ukrán nemzeti tudat azonban szovjetizált formában létezhetett, és a sajátos kulturális életben nyilvánult meg. 1930 és 1933 között a szovjet ötéves terv során, amelynek értelmében a szovjet mezőgazdasági termékeket nyugati, főként német gépekre és más ipari termékekre cserélték, hatalmas

mennyiségű gabonát zsaroltak ki a parasztoktól, főként Ukrajnában, ami drasztikus élelmiszerhiányt idézett elő. Az ezt követő éhínségben mintegy 3,4 millió ember halt meg, bár a becslések eltérőek. Ezt Ukrajnában holodomornak [éhhalál] nevezik, és mivel Moszkvából irányították (bár a helyi ukrán kommunisták hajtották végre), az orosz uralom iránti ellenszenv lett az eredménye.

A második világháború alatt a német megszállást sok ukrán jobban elfogadta, mint a szovjetek visszatérését. Az ukrán nacionalisták aktívan együttműködtek a nácikkal, és ukrán kollaboránsok nagy egységei segítették a német háborús erőfeszítéseket. Néhányan lelkesen részt vettek a zsidók tömeges meggyilkolásában Ukrajnában és más helyeken, ahová küldték őket. Másrészt a Vörös Hadseregben ukrán katonák milliói – a németek által megszállt területeken élő ukránok testvérei, fiai és apái – harcoltak a németek ellen. A leghíresebb szovjet partizánparancsnokok közül néhányan ukrán etnikumúak voltak, és bár széles körben elterjedt közöttük az antiszemitizmus, de voltak olyanok is, akik valóban igyekeztek fellépni ez ellen a tendencia ellen.

A kommunizmus bukása után az ukrán nacionalisták úgy döntöttek, hogy a kollaboránsok háborús örökségével azonosulnak, és számos ilyen személyiséget dicsőítettek. A független Ukrajnát hatalmas korrupció és a nyugat- és oroszbarát politikusok közötti küzdelem sújtotta. De úgy tűnik, hogy egy olyan fiatal generáció felemelkedése történt, amely egy liberális kormány létrehozására törekedett, amely harcolt a korrupció ellen. Ekkor jelent meg a színen a zsidó származású színész, Volodimir Zelenszkij. Mint ismeretes, Zelenszkij egy orosz nyelvű szovjet zsidó értelmiségi családból származik Krivij Rihből, és idővel megtanult ukránul. Otthagytva televíziós karrierjét, és korrupcióellenes programmal politikai pártot alapított, amely a nyugati liberalizmus terjesztése és a Nyugattal való szövetség mellett kötelezte el magát. A szabad választásokon a szavazatok több mint 73 százalékát szerezte meg – ez valóban példátlan eredmény, és annál is inkább lenyűgöző, mert zsidó származása és identitása nem volt titok. Úgy vélem azonban, hogy politikai érzékének hiánya miatt túlságosan elsietett kísérletet tett a nyugati szövetségekhez való csatlakozásra.

Mindennek van egy meglehetősen nyilvánvaló orosz oldala is. A Szovjetunió a Varsói Szerződésen keresztül ellenőrizte Kelet-Közép- és Kelet-Európát, és a kommunizmus bukásával Oroszország mindezt elvesztette, Grúziával, Örményországgal és a közép-ázsiai köztársaságokkal együtt. A NATO-nak csak egyetlen potenciális ellenfele lehet – Oroszország –, és ezért az oroszok szemében a NATO ellenséges entitás, és úgy vélem, ez nem csak Vlagyimir Putyin álláspontja. Ukrajna oroszlánrésze – rövid megszakításokkal – a lengyel királyság XVIII. század végi felosztása óta Oroszország szövetségese vagy ellenőrzése alatt volt, és Ukrajna az EU-hoz és/vagy a NATO-hoz való csatlakozása közvetlenül Oroszország szívébe juttatná annak nyugati ellenfelét, miközben Oroszország megpróbálja visszaszerezni befolyását és/vagy uralmát a korábbi szovjet ellenőrzés alatt álló területek minél nagyobb részén.

Érthető, hogy a Kreml casus belli-nek tekinti azt, hogy Ukrajna megpróbál Nyugat felé fordulni. Talán egy okosabb Zelenszkij felismerte volna ezt, és megpróbálta volna megnyugtatni Moszkvát azzal, hogy elhalasztja az EU-hoz való csatlakozási kísérleteket, amíg egy későbbi időpontban jobb lehetőség nem adódik. A NATO-ba való belépés még ennél is kényesebb. Ha elhalasztotta volna ezeket a törekvéseket, az nem jelentette volna a demokratikus, nyitott és liberális ukrán társadalomért folytatott küzdelem feladását, s nem bökött volna ujjal Oroszország szemébe. Ami ezután következett, az a konfliktusmegoldás hagyományos orosz módszere volt: a maximális és könyörtelen brutalitás alkalmazása, minden erkölcsi megfontolás nélkül, és tömeges atrocitások elkövetése a szerencsétlen civil lakossággal szemben. Kemény ukrán ellenállásnak is tanúi vagyunk, amely keményen megdolgozik a győzelemért, és leleplezte az orosz erők gyengeségeit, sőt alkalmatlanságukat.

Zelenszkij 2022. március 20-án a Knesszethez intézett buzgó felhívása meglehetősen érzelmes volt. Sajnos elferdítette Ukrajna második világháborús történelmét, amikor azt állította, hogy az ukránok mint nemzet nemesen viselkedtek, amikor megpróbálták megvédeni a zsidókat. Bár bizonyára sok figyelemre méltó példája volt az önzetlen hősiességnek, a Wehrmacht által megszállt területeken élő ukránok nagy része vagy együttműködött a németekkel – aktívan részt vett a zsidók meggyilkolásában és vagyonuk kifosztásában –, vagy egyszerűen szemet hunyt felette. Az az elképzelés, hogy a zsidók megmentése széles körben elterjedt jelenség volt, egyszerűen hamis. Zelenszkij különböző más nyugati parlamentekhez intézett kérései meggyőzőbbek voltak.

Az izraeli kormány igyekszik követni Washington példáját, alkalmazkodni Ukrajnához, ugyanakkor olyan kapcsolatot ápolni Oroszországgal, amely lehetővé teszi számára, hogy folytassa az iráni célpontok elleni támadásokat Szíriában. Ez a „kerítésen ülés” kényelmetlen – sőt fájdalmas – és erkölcsileg romboló. Az eredmény az, hogy Naftali Bennett miniszterelnököt Putyin eszközként használja, amellyel fenntarthat némi kapcsolatot a Nyugattal és időt nyerhet.

Az orosz vezető célja teljesen világos: bábkormányt létrehozni Kijevben, amely Lukasenko Fehéroroszországának egy másik változata lenne, és véglegessé tenni két keleti régió, Donyeck és Luhanszk régió Oroszországhoz való csatolását, hasonlóan a Krím felfalásához. A taktikai atomfegyverek bevetésével fenyegető orosz fenyegetés meglehetősen valós, mivel nem valószínű, hogy a NATO megkockáztatna egy totális háborút azzal, hogy saját nukleáris arzenálját beveti ellene. Az ilyen fegyverek bevetése azonban veszélyeztetné Putyin Oroszország feletti uralmát, és egy ilyen lépés hatása országára nem kiszámítható. Mint előtte Joszif Sztálint – ellentétben a cárokkal –, őt nem befolyásolják erkölcsi megfontolások; számára csak tisztán gyakorlati, katonai, gazdasági és politikai megfontolások számítanak, amelyeket a szélsőséges nacionalizmus és az orosz ortodox intézményrendszer támogatása erősít. Túl korai lenne még megmondani, hogy az orosz elit feltétlenül követni fogja-e a példáját, vagy

azt, hogy a politikai jövőjét kockáztatja azzal, hogy megpróbált leigázni egy független szomszédos államot.

A Biden-kormány által vezetett nyugati válaszlépések meglehetősen hatékonynak tűnnek - talán nem rövid távon, de az idő előrehaladtával egyre inkább. Igaz, Kína támogatja Oroszországot, bár meglehetősen óvatosan és talán nem teljes szívvvel. De eljöhét az a pont, és lehet, hogy inkább előbb, mint utóbb, amikor Putyin kormánya rájön, hogy az általa fizetett ár felülmúlja a lehetséges előnyöket, és hajlandó lesz leállítani a háborút, és Ukrajna meghagyja Oroszországnak a Krímet, valamint a donyecki és luhanszki „népköztársaságokat”, és ígéretet tesz arra, hogy egyelőre lemond az EU-hoz és a NATO-hoz való csatlakozási kísérleteiről.

Ez részleges győzelem lenne az ukránok számára, de súlyos árat kellene érte fizetniük. A kérdés ebben az esetben az lehet, hogy folytatódnak-e a szankciók és az Oroszország elleni gazdasági hadviselés vagy véget érnek. Mindenesetre, ha csak nem egy új Trump-kormányzat, vagy valami ahhoz hasonló követi a mostani washingtoni kormányzatot, a globális hidegháborús helyzet körvonalai elég világosan látszanak: a Nyugat (Észak-Amerika és Európa) Kína és Oroszország ellen, az olyan illiberális rezsimekkel, mint az indiai, és mások a Közel-Keleten, valamint Afrika és Latin-Amerika egyes részein. Sőt Európában is néhányan meginognak, s nem feltétlenül valamelyik nyugati irányba. Jelenleg Izrael folytathatja a lelátón (kerítésen) ücsörgést, de lehet, hogy végül egy kevésbé kétértelmű cselekvési irányt kell választania.

Nem tudom, mit hoz a jövő. Történésként nagy nehézségekbe ütközöm a múlt megjósolásában; ami a jövőt illeti, sajnos teljesen tanácstalan vagyok.

Yehuda Bauer

Yehuda Bauer a Jeruzsálemi Héber Egyetem Holokauszt-tanulmányok professzor emeritusa és a Yad Vasem tudományos tanácsadója. Emellett a kormányközi Nemzetközi Holokauszt Emlékszövetség (IHRA) tiszteletbeli elnöke. Bauer professzor több mint húsz könyv szerzője, főként a holokausztról és a népiirtásról (beleértve a népiirtás megelőzését). Az Izrael-díj (1998) és az Emet-díj (2017) kitüntettje.

A cikk eredetileg az Israel Journal of Foreign Affairs című folyóiratban jelent meg online 2022. április 7-én. Az eredeti szöveg az alábbi linkre kattintva érhető el a Taylor and Francis Online adatbázisban.

<https://doi.org/10.1080/23739770.2022.2056376>

Fordítás: Dombi Gábor, OR-ZSE